

✓ НК

РАДЯНСЬКА ШКОЛА

ВЕЛИКОЇ ЖОВТНЕВОЇ
СОЦІАЛІСТИЧНОЇ
РЕВОЛЮЦІЇ

1948

6

ЛИСТОПАД

ГРУДЕНЬ

Видавництво „Радянська школа“

Бібліотека
ШКОЛИ

БІБЛІОТЕКА
ШКОЛИ

З М І С Т

	Стор.
Славетна річниця	1

I. Мова і література.

П. К. Волинський — До 150-річчя виходу в світ «Енеїди» І. П. Котляревського	6
Є. М. Маріенгоф — М. Горький про літературу для дітей	11

II. Природознавство.

В. Н. Столетов, проф. — Принципи вчення І. В. Мічуріна	18
І. М. Сагайдак — Досліди і практичні роботи по вегетативній гібридизації	33

III. З досвіду.

Д. С. Леві — Повторення граматики української мови в V—X класах	36
І. М. Скрипкін — Про повторення історії в X класі	43
Р. М. Несенюк — Повторення курсу фізики в X класі	50
А. І. Горбенко — З досвіду інспектування школи	55

IV. Критика і бібліографія.

А. М. Оніпко — Видатна теоретична праця з біології	59
А. В. Островський — Збірник матеріалів IV обласної науково-практичної конференції учителів Кіровоградської області	62

Редакційна колегія

О. М. АСТРЯВ,
М. М. ГРИЩЕНКО,
Г. С. КОСТЮК,
В. О. ПОВХ,
П. Г. ТИЧИНА,
О. М. ФІЛІПОВ, (відповідальний редактор)
С. Х. ЧАВДАРОВ.

Обсяг 4 друк. арк. Обл.-видавничих арк 8. Формат паперу 72×99¹/₁₆ см.
Підписано до друку 22/XII 1948 р.

ВФ 04441.

Зам. 5257. Тираж 10.000.

Адрес редакції: Київ, Новопавлівська, 2. Київська обл. друк., вул. Леніна, 19.

МОВА І ЛІТЕРАТУРА

П. К. ВОЛИНСЬКИЙ,

кандидат педагогічних наук.

До 150-річчя виходу в світ „Енеїди“ І. П. Котляревського

У 1798 році в Петербурзі було видано три частини «Енеїди» І. П. Котляревського. 150 років минуло з того часу, а ця поема й досі чарує своїм гумором — часом добродушним, а часом і ущипливим, що поєднується з сатирою на верхівку кріпосницького суспільства. Читаєш цей видатний твір — і, здається, чуєш вибухи сміху автора, який гостро глузує з поміщиків, чиновників, духовенства, але знаходить тепле слово співчуття до трудящих.

В чому ж сила «Енеїди» Котляревського?

I.

Створення «Енеїди» охопило чималий час. У листі до відомого російського письменника М. І. Гнедича від 27 грудня 1821 року Котляревський назвав її плодом «двадцятишестирічного... терпіння і посильних трудів»¹.

В останнє десятиріччя XVIII ст. ще завершувався на півдні України процес остаточного закріпачення селянства. Поміщики, користуючись підтримкою царських чиновників, перетворювали в кріпаків багатьох людей з козацьких низів. Царизм і поміщики все більше посилювали гноблення народних мас. В першій чверті XIX ст. становище селянства ще погіршилось.

В Росії, отже й на Україні, ще панували феодально-кріпосні стосунки. Але вже почали розвиватися елементи капіталістичного укладу, відбувався вже розклад кріпосного господарства. Розвиток товарно-грошових відносин штовхає поміщиків на збільшення продукції товарного хліба, на створення кріпосних мануфактур. Продовжується зростання ремесла, помітний і розвиток промисловості. Переважало, правда, феодально-кріпосне господарство, розвиток нових капіталістичних елементів був ще недостатнім, але цей розвиток означав розклад старого, кріпосницького ладу.

¹ «Литературные портфели. I. Время Пушкина», вид. «Атеней», 1923, стор. 37.

Посилення кріпосницького гніту викликало численні вибухи протесту з боку селян, селянські рухи. Завзята боротьба турбаївців (1789—1793), повстання кількох сіл на Катеринославщині в 1799 році, заворушення в маєтках Кочубея на Полтавщині та Херсонщині в 1815 році, широке повстання на Дону та півдні України в 1818—1820 роках — найзначніші з цих вибухів. З ними пов'язані і виступи в війську, як — заколот серед київських селян-ополченців в 1807 році, повстання бузького козацького війська в 1817 році, заворушення серед військових поселенців у Чугуєві в 1819 році. Характерними рисами цих виступів є, по-перше, те, що селяни борються проти свавілля поміщиків і царських чиновників, але в самому цареві вбачають свого захисника, і, по-друге, прагнення селян здобути козацькі «вольності».

У Вітчизняну війну 1812 року український народ спільно з братнім російським народом піднявся проти іноземних загарбників. На Україні було сформовано ряд козацьких полків (один з них формував Котляревський), а також створено загони селян-ополченців.

У другій половині XVIII ст. царський уряд остаточно ліквідував на Лівобережній Україні гетьманський лад і перетворив її в рядову провінцію Російської імперії. Козацька старшина одержала права дворянства, кинулась захоплювати козацькі землі і виявила велику симпатію «к чинам, а особливо к жалованію», як писав один з вельмож Катерини II. Більша частина українського поміщичтва підтримала політику царського уряду, але в колах дворянства розвивалась і опозиція, яка прагнула до відновлення гетьманського ладу і повернення собі колишніх привілеїв козацької старшини. Це було проявом дворянського «націоналізму»².

² Яскраву характеристику його в умовах Грузії початку XIX ст. дав товариш Сталін («Сочинения», т. I, стор. 32—33).

Але була в Росії і на Україні в цей час і просвітительська дворянська опозиція царському урядові. Виступали також окремі представники «третього стану», різночинці, перед якими в умовах кріпосництва відкривалося два шляхи: або служити поміщицькому ладу, або стати на антикріпосницькі позиції.

Серед передової частини суспільства продовжували жити революційні ідеї, піднесені Радіщевим. Після перемоги над Наполеоном виникає ряд політичних організацій, скерованих проти самодержавства і кріпосництва. Найвизначнішими з них були організації декабристів і «Товариство з'єднаних слов'ян». І хоч ці дворянські революціонери не орієнтувались на народні маси («страшенно далекі вони від народу», — писав В. І. Ленін³), проте їх діяльність знайшла відгук у масах. Повстання Чернігівського полку викликало співчуття серед українського селянства, дехто з селян приєднався до полку під час його походу.

Визвольні ідеї проникли і в деякі масонські ложі. Це можна сказати зокрема про полтавську ложу «Любов до істини» (1818—1819 рр.), членом якої був Котляревський. На чолі цієї ложі стояв член «Союза благоденствия» М. М. Новиков, але разом з тим з її складу виросло «Малоросійское общество», на чолі з багатим поміщиком Р. Лукашевичем, організація українського дворянського націоналізму.

З ким ішов у цих умовах Котляревський?

Хоч у світогляді автора «Енеїди» і не було яскраво виявленого політичного радикалізму, проте він наближався своїми поглядами до дворянських просвітителів, а подекуди і до представників третестанової демократії.

II.

«Енеїда» — бурлескна поема, травестія. За літературно-теоретичними поглядами того часу, в травестії вимагалось дати «опис жартівливим і навіть низьким стилем тих самих подій, які раніше за поважністю своєю було описано складом високим»⁴. Це означало, що теми, які прийнято було вважати поважними, в травестії трактувалися жартівливо, а образи, які раніше змальовано було рисами величності й пошани, виступали в зневажливому висвітленні. Отже, травестія — розважальний жанр. Котляревський додержується вимог, які ставились до цього жанру, але певною мірою перемагає традиції жанру і на сторінках своєї поеми не тільки розважає, а й змальовує реалістичні картини тогочасного

життя, осміює верхівку кріпосницького суспільства.

Котляревський дав своїй поемі назву «Вергилиева Енеїда, на малоросійській мові переложена» (в першому і другому виданнях було «перелициованная»). Але, при більш-менш однаковому сюжеті і однакових іменах персонажів, темою, образами і стилем твір Котляревського дуже далекий від «Енеїди» Вергілія. Далеко відходить Котляревський і від своїх попередників в травестійній переробці поеми Вергілія⁵.

Справді, «Енеїда» Вергілія є прославленням подвигів славних предків, оспівуванням величних дій старовини. Поет славить фантастичного предка роду Юліїв — Енея, оспівує завойовницьку політику Риму. Наслідувачі Вергілія в травестійному жанрі ставили зовсім інші завдання. Скаррон осміює сліпе захоплення своїх сучасників окаменілими формами стародавнього життя, глузує з форм високого епосу. Блюмауер теж виступає проти класицизму, але він поставив собі завдання написати антипальську поему, а тому насамперед висміяв духовенство. Осипов («Вергилиева Енеїда, вивороченная наизнанку») осміював неосвіченість, грубість і знову таки виступав проти класицизму. Тон його пародії, — як казали в кінці XVIII — на початку XIX ст., — «бурлацький», комізм грубий.

Котляревський у значній мірі йде шляхом своїх попередників, намагається будь-що розважити читачів, але досить часто звертається до джерел народного гумору і в загальну розважальну тканину бурлескного твору влітає сатиричні мотиви, які мають виразне соціальне звучання. Поет глузує з українського панства і чиновництва XVIII ст., показує паразитичний зміст їх життя, бенкети, обжерливість, пияцтво, нікчемні сварки, бундючність, порожню пиху. В ряді оцінок, які він дає зображеним явищам життя, Котляревський відбиває народні погляди. Разом з тим він показує деякі сторони народного життя. Ці картини змальовані то в жартівливому стилі відповідно до загального типу травестійної поеми, то цілком серйозно, з співчуттям і навіть з елементами суму.

Різниця в завданнях виявилась найяскравіше в образах.

Величними рисами змалював Вергілій героїв своєї епопеї. В образі Енея він втілює дві особливості характеру стародавніх римлян, які підносились його сучасниками

³ В. І. Ленін, Сочинения, вид. 4, т. 18, стор. 14.

⁴ Н. Остолопов, Словарь древней и новой поэзии, т. II, СПб, 1821, ст. 342.

⁵ «Енеїда» зазнала багатьох травестійних переробок уже в XVII ст. З них найбільш відомі були французька переробка Скаррона (XVII ст.), німецька — Блюмауера (XVIII ст.), російська Осипова (XVIII ст.). Котляревський, працюючи над своєю «Енеїдою», використав бурлескну поему Осипова.

як ідеальні: доблесть і побожність. Еней у нього — благочестивий, мужній, твердий, величний, палкий, добрий.

У Скаррона Еней світський фронт. Він з'являється перед Дідоною з завитими кучерями, посипаними жасминою пудрою, напомаджений.

Таким же змальовує Енея: Блюмауер, який ще називає свого героя неробою. Осипов то показує Енея «щеголем», що навіть у пеклі «поступки модны сохранияет», то робить з нього «удалого детину», кабацького гуляку.

Герой поеми Котляревського — «парубок моторний і хлопець хоть куди козак», «завзятіший од всіх бурлак». Він очолив утікачів з Трої і поплив шукати нових берегів. Аркадському царю Евандрові він рекомендує себе:

Я — кошовий Еней троянець
Скитаюсь по миру, мов ланець,
По всім товчуся берегам.

Давно відзначили дослідники, що Еней і його ватага нагадують запорожців; і в змалюванні їх автор переходить іноді на героїчний тон.

Проте не однаковими рисами і не в одному й тому ж тоні змальовує Котляревський Енея і його ватагу на протязі поеми. В перших частинах поеми і про Енея і про троянців він говорить переважно в травестійному тоні, обов'язково намагаючись смішити читача. Тому, наприклад, схарактеризувавши Енея, як моторного парубка й козака, поет тут же про його від'їзд з Трої пише: «тягу дав», «п'ятами з Трої наживав»; під час бурі «Енея за живіт бере». В перших частинах поеми Еней, головним чином, завзято «садить гайдука», «купається у бразі», легковажно зводить з ума Дідону. Так само й троянці в перших частинах «Енеїди» виступають, як «голодрабці», «ланці», п'яниці, які за горілкою про все забувають. Але далі Котляревський, пишучи про Енея і його ватагу, все частіше відступає від травестійного тону і показує їх хоробрими воїнами, козаками, що виявляють свою доблесть на полі бою.

Найяскравішими серед троянців є Низ і Евріал, рядові бійці, відважні юнаки, що гинуть за батьківщину. В цих образах автор оспівує патріотизм, готовність для блага батьківщини на героїчні вчинки. З приводу їх подвигів Котляревський від себе зауважує:

Любов к отчизні де героїть,
Там вража сила не устоїть,
Там грудь сильніша од гармат,
Там — жизнь алтин, а смерть —
копійка,
Там лицар — всякий парубійка,
Козак там чортові не брат.

Поет підносить козацьку доблесть, відвагу, згадуючи, очевидно, героїзм народних

мас під час вітчизняної війни 1812 року (адже п'ята частина «Енеїди» написана була після війни).

Змальовуючи образи цих «вірних козаків», Котляревський оспівує також свідомість громадського обов'язку, підпорядкування йому особистих інтересів людини.

«Де общее добро в упадку,
Забудь отца, забудь і матку,
Лети повинність ісправлять», —

каже Евріал Низові.

Чіткими, виразними мазками змалював поет образи богів і царів, додержуючи всюди знижувального тону, часто доводячи його до сатири.

Олімпійські боги, за Вергілієм, вершители людської долі, у Котляревського виступають «на сутяжників похожі».

В них вивів поет, головним чином, чиновне панство тих часів у характерних його виявах, як хабарництво, знуцання з людей, інтриги, бенкетування. Втручання богів у долю й пригоди Енея викриває бюрократичний лад. Вже перший епізод поеми (буря на морі й її втихомиріння) вводить в цю атмосферу, розкриває її суть. Еол, спокучений хабарем, викликає бурю на морі, Нептун, бог моря — «дряпчюка» за «півкопи» втихомирює її. І далі тягнеться безперервна нитка хабарництва і зловживань. Наприклад, Венера, набриднувши Зевсові своїми проханнями за Енея, звертається до матері богів Цібелли, і це звертання, звичайно, не обходиться без хабара (обіцяє «купити збитню на алтин»). Цібелла ж «для збитню рада хоть на все».

Невипадково Сівілла, «ясного Феба попадая», каже Енееві про порядки серед богів:

Ти знаєш, — дурень не бере:
У нас хоть трохи хто тямущий,
Уміє жить по правді суцїй,
То той, хоть з батька, то здере.

Тому в пеклі Котляревський відводить досить «почесне» місце «начальникам п'явкам людським». Тут насамперед:

Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили,
Та тільки грошики лупили
І одбирали хабарі.

Відомо, що в образах Дідони, Латина, Евандра, Турна Котляревський змалював, головним чином, українських поміщиків кінця XVIII ст. з їх побутом, інтересами, сварками і т. п. В цьому середовищі, як і серед бюрократичних верхів, життя зводиться до безпросинного пияцтва, обжерливості, сварок, інтриг, волоцюзтва.

Дідона, «пані працюовита», що проводить час лише в бенкетах та жениханні; Латина «старий скупиндя», що «дрижав, як Кайн, за алтин», «був не рубака і воюватись не

любив»; гульвіса Турн, що «по-воєнному звичаю» того часу п'є чай з горілкою, «топить печаль в питейнім морі»; дочка Лавіса — світська панночка, «зальотна птиця», що після смерті матері

Одежу всю цвітну порвала,
А чорну к цері прибирала,
Мов галка нарядилась в мах;
В маленьке дзеркальце дивилась,
Кривитись жалібно училась
І мило хлипати в слізах, —

паніч Авентій — «добродій песиків і сучок і лошаків мінять охоч» — все це типові образи тогочасного панства.

Багато інших образів «Енеїди» теж змальовують життя XVIII—початку XIX ст., наприклад: попи «ісконі хаптурний рід», що «ганяються за гривнями»; хабарники юристи і т. д.

Ще більше, ніж в образах персонажів, виявилась художня сила Котляревського в суцільних картинах життя XVIII ст. Численні бенкетування (у Дідони, Ацеста, Латина, Евандра, бенкетування богів) змальовують нам життя панства XVIII ст., для якого, як зазначив великий критик В. Белінський, — «пишнота, розкіш, бенкети, здавалось, становили мету й розгадку життя».

Реалістично змалював Котляревський і обстановку життя своїх героїв, при чому знову виступає перед нами в живих картинах Україна XVIII ст., а не Карфаген, не Сіцилія, не Латія.

У всіх цих картинах нема перелицювання Вергілія, а є зображення тогочасного життя, є змалювання огидних рис тогочасного панства. Котляревський бере тут у Вергілія лише фабулу, але образи римського поета служать йому для змалювання явищ сучасності.

Надзвичайно яскраві картини старої школи з учителями-дяками, з підручниками—культовими книгами, з методом навчання «субіткою», прибирання Латина до зустрічі гостей (клевачня, шпалери, «малювання роботи первіших майстрів», одяга); збір війська, кулачки, розваги тощо.

Переглядаючи праці, що змальовують побут панства в XVIII ст.⁶ ми можемо побачити, що основним змістом його життя в ті часи було: пияцтво, танці, співи, розважання кулачними боями і т. п., причому це стосується не тільки середнього провінціального дворянства, а й верхів столичного, аж до царських палаців.

⁶ Наприклад: Записки Г. Винського, «Мое время», вид. «Огни» (без року).

Пылаев, Старая Москва, СПб, 1894.

Гольцев, О нравах русского общества в прошлом веке (в кн. «Законодательство и нравы в России в XVIII в.», СПб, 1896).

Чечулин, Русское провинциальное общество во второй половине XVIII в., СПб, 1889.

Хочемо тут принагідно вказати також на один важливий висновок, що впливає з розгляду названих матеріалів. В богах, князях і царях, виведених в «Енеїді», деякі критики, починаючи з Куліша і кінчаючи нашими часами, хотіли бачити цілком чи почасти представників народу. Це вороже перекручення спрямованості поеми обгрунтовувалось тим, що в побуті персонажів її, зокрема в одязі, їжі, піснях, танцях, знаходили дещо спільне з побутом народу. Але, як показують документальні матеріали, елементи народного побуту мали місце в житті тодішнього панства аж до найвищих його верхів.

Всю «Енеїду» оздоблено великою силою побутових деталей свого часу, як—описи одязі, їжі, звичаїв і т. п., що часом примушують цілком забувати про античність і уявляти перед собою українську дійсність кінця XVIII—початку XIX ст.

Але в «Енеїді» маємо не тільки картину життя й побуту українського панства XVIII ст., змалював тут Котляревський і життя широких народних мас, їх звичаї, повір'я, побут.

Основне, проте, не в тому, що троянці, напр., співають народні пісні, виконують народні танці, що на щиті Енея зображені епізоди з казок (хоч і це теж важливо, це надає «Енеїді» народного колориту), а в тому, що Котляревський вдається в ряді випадків до народної поезії для оцінки зображуваних явищ, осіб, подій. Дуже показові з цього погляду картини пекла й раю. Змальовуючи пекло й рай, Котляревський при цьому використовує народні перекази, приказки тощо. Він населив пекло й рай, відбиваючи в значній мірі погляди та бажання народних мас. Тому й поставлені на першому плані в пеклі чани.

Панів за те там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів,—

так починається опис пекла. Тут ясно висловлено антикріпосницьку тенденцію.

Далі зустрічаються там же хабарники-судді, здирщики-попи, обманщики-купці, крамарі і т. п.

Картини раю змальовано в тому ж дусі. По-перше, автор застерігає, що в рай попали не представники привілейованої частини суспільства:

Не думай, що були чиновні,—і т. д.

По-друге, автор у раю поміщає «нищих, бідних, навіжених» і т. д. Правда, трапляється тут і дехто з панів, «які правдиву жизнь вели», але автор устами Сівілли зразу ж додає:

Но тільки трохи цього дива,
Не квапляються на це вони.

Виявляє Котляревський симпатію до народу і тоді, коли говорить про те, як жили в раю:

Ні чванились, ні величались,
Ніхто не знав тут мудрувать,
Крий боже! щоб не догадались
Брат з брата в чім покепкувать;
Ні сердилися, ні гнівилися,
Ні лаялися і не билися,
А всі жили тут люб'язно...
Було в-общє все за одно.

Народ, провадячи боротьбу проти панів, мріяв про такий лад, де б не було багатих і бідних, де буде «в-общє все за одно». Тут Котляревський також відбиває прагнення народу. Інколи зазначають, що картини пекла й раю не дають права говорити про елементи демократизму в світогляді Котляревського, бо, мовляв, однаково в пеклі вміщено панів і «мужиків». Проте Котляревський на першому плані виводить у пеклі панів, які знущалися з кріпаків, чиновників-хабарників, зажерливе духовенство, шахраїв-купців. Далі в списку грішників ідуть «пани і мужики», «шляхта і міщани», «багаті і убогі», «штатські і воєнні», «панські і казенні», «миряни і попи». Їх дано в загальному переліку і то після рядків, в яких засуджені

Паливоди і волоцюги,
Всі зводники і всі плути;
Ярижники і всі п'янюги,
Обманщики і всі моти.
Всі ворожбити, чародії,
Всі гайдамаки, всі злодії...

Отже, картини пекла й раю дають нам громадську сатиру чималого значення. Погляди й симпатії та антипатії, висловлені тут, знаходять місце і далі в «Енеїді», коли автор пише:

Мужича правда єсть колюча,
А панська на всі боки гнуча.

Спрямування сатири Котляревського проти панів, царських чиновників, попів, явно висловлені симпатії до трудящих мас розкривають народолюбні і гуманні погляди поета. «Енеїда» — це насмішка з панів, глузування в веселій бурлескній формі з їх неробства, беззмістовного їх життя, безглузого характеру їх вчинків, їх жорстокості і здирства. І тут водночас бачимо співчуття і симпатії до народних мас, зокрема до козацьких низів. Не випадково Шевченко писав, що Котляревський

Всю славу козацьку, за словом
єдиним,

Переніс в убогу хату сироти.
(«На вічну пам'ять Котляревському»).

Але симпатії Котляревського до козацтва ніяк не можна ототожнювати з націоналістичним «козакофільством» українського дворянства. По-перше, він не підносить ідеї козацького автономізму. У нього захоплення героїчним минулим козацтва поєднується

з патріотичним ставленням до Росії. Поет славить такі події, як Полтавський бій 1709 року, тепло згадуючи участь у ньому українських козаків:

Було полковник так лубенський
Колись к Полтаві полк веде,
Під земляні полтавські вали...
Полтаву-матушку спасать.

І Котляревський ще від себе додає оцінку напасників-шведів:

Пропали шведи тут — прочвари.

По-друге, симпатії поета спрямовані не на верхівку гетьмансько-феодалного ладу, а головним чином на козацькі низи. Отже, і в цьому Котляревський близький до народних мас України, які, борючись проти гніту з боку поміщиків, свої вільнолюбні прагнення втілюють, як ми зазначали, в домаганні козацьких «вольностей».

Правда, народолюбство Котляревського було обмеженим. Він негативно поставився до французької революції XVIII ст. Поет осуджує французів за те, що «вони і на владу (тобто короля — П. В.) лають», і називає їх «головорізами-різниками». А з приводу виступу Латинових вельмож проти свого царя подано в поемі сентенцію, в якій він вимагає найсуворішої кари для тих, хто повстає проти царя.

Котляревський обстоював монархію як форму політичної влади. Осміюючи панів і висловлюючи співчуття до селянства, він не піднісся до того громадянського пафосу, якого сповнені були, приміром, твори поетів-радіщевців, не кажучи вже про самого Радіщева. Проте в питанні кріпацтва, в основному питанні того часу, він наближався до поглядів передових людей епохи. Котляревський поставив у своїй поемі і розв'язав у прогресивному дусі такі питання, як питання про любов до батьківщини, про взаємовідносини суспільного й особистого в людині (про «общее добро»).

III.

Літературний генезис «Енеїди» — досить складний.

По-перше, «Енеїду» ми розглядаємо як трагестію і мусимо визначити місце її серед творів цього жанру. Вона продовжує ряд жартівливих переробок відомої поеми Вергілія, зв'язана також з іншими бурлескними творами, зокрема з російськими бурлескними поемами і українськими жартівливими віршами «мандрованих дяків».

Але «Енеїда» не чисто літературна трагестія, яка осміює риси оригіналу. Котляревський сміється не з Вергілія і його героїв (вони були далекі від нашого поета), а з своїх сучасників.

Котляревський дав своєю «Енеїдою» твір, який стоїть значно вище за інші зразки бурлескного жанру, зокрема значно ви-

ще за всі інші травестії поеми Вергілія в світовій літературі. Йому вдалося показати, що в окремих випадках бурлескні твори можуть підноситись до реалістичних картин життя і виконувати важливі сатиричні завдання.

О. М. Горький, високо цінуючи поему Котляревського, вказував якраз на сатиричну функцію його бурлеску. На нараді 10 квітня 1935 року він радив українським радянським письменникам створити бурлескну поему на зразок «Енеїди», щоб висміяти ворогів:

«Чому б вам не написати такий веселий бурлеск, як, скажімо, «Енеїда», про наших ворогів? Зібралися буржуазні дипломати десь на острівку і думають, що вони рятують увесь світ... Комічні люди... А хіба петлюрівська еміграція не дає скільки завгодно матеріалу для такого бурлеску?»⁷.

Говорячи про реалізм Котляревського, не можна забувати, що це ще не є критичний реалізм. Реалістичним картинам і образам «Енеїди» значною мірою властивий натуралізм, як і багатьом іншим творам кінця XVIII — початку XIX ст. Проте в реалістичних тенденціях Котляревського помітне прагнення до соціальної характеристики персонажів. Поет намагається вказати на належність персонажів поеми до певних соціальних груп. В останніх частинах твору помітні також риси дидактизму (згадаймо,

напр., моралістичні сентенції автора при змалюванні образів Низа і Евріала, Латинових вельмож, а також у кінці поеми). Всіма цими своїми рисами реалізм Котляревського примикає до реалістичних творів тогочасної російської літератури.

По-друге, «Енеїда» виросла на ґрунті народної української поезії. Народною мовою, використанням фольклору, народним гумором вона поклала початок новій українській літературі і вказала шляхи її дальшого розвитку.

По-третє, «Енеїда» глибоко зв'язана з російською літературою XVIII — початку XIX ст., зокрема з кращими зразками її. Вплив російської літератури на Котляревського мав вирішальне значення: він допоміг письменникові в його прямуванні до реалізму й народності.

По-четверте, хоч «Енеїда» органічно зв'язана з попередньою українською літературою XVIII ст., проте вона становить якісно нове явище в розвитку української літератури: реалістичні картини життя, народність, літературна форма наближають її до рівня творів нової російської літератури.

Перший твір нової української літератури вказав уже, що плідотворний розвиток її можливий лише на основі тісного зв'язку з російською літературою і використання кращих її надбань.

Е. М. МАРІЄНГОФ,

кандидат педагогічних наук.

М. Горький про літературу для дітей

Непримиренний ворог реакції, палкий борець за перемогу комунізму, Горький в багатьох своїх художніх творах і публіцистичних працях висловив ряд цінних думок про завдання і шляхи комуністичного виховання молодого покоління. Серед цих робіт Горького значне місце посідають його праці з питань дитячої літератури, особливо радянської дитячої літератури.

Ще в 90-х роках минулого століття Горький виступає в пресі з статтями про дитяче читання. В період роботи Горького в «Самарской газеті» серед статей, в яких він гостро критикує постановку народної освіти в царській Росії, ми зустрічаємо замітку «Симпатична пропозиція», присвячену позакласному читанню для дітей. Тут Горький викладає проект організації літературних читань для учнів. Особливої уваги ці читання заслуговують тому, що вони є спробою «вийти за рамки тісних і застарілих учбових програм». В цій же газеті

Горький виступає з пропозицією організувати читання для неповнолітніх робітників друкарських майстерень, — темних працівників друкарського верстата, які не розуміють ваги тієї культурної справи, в якій беруть участь їх руки.

1899 року Горький через «Нижегородський листок» звертається до жінок міста з закликом допомогти народній школі «ручним» виданням книжок для дітей. Це мали бути тематичні альбоми, виготовлені з ілюстрацій до різних видань.

Горький і безпосередньо допомагає дітям порадами, книгами. В 1902—1904 рр. учні старших класів Нижегородської гімназії мали свою нелегальну бібліотеку. Тут вони мали книги, яких не було і бути не могло в гімназичній бібліотеці: твори Маркса, Енгельса, нелегальна література тощо. На прохання учнів Горький надіслав їм 150—200 книжок — майже все з громадсько-політичних питань, що могли зрозуміти юнаки.

На той час видавнича справа зосереджу-

⁷ «Комуніст», 22.IV 1935 р.